

ΕΣΤΙΑ

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΚΑΤΑ ΚΥΡΙΑΚΗΝ

Τόμος ΚΒ΄

Συνδρομή ἑτησία: Ἐν Ἑλλάδι φρ. 12, ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ φρ. 20 — Αἱ συνδρομαὶ ἀρχοῦνται ἀπὸ 1 Ἰανουαρίου. Ἐκάστου ἔτους καὶ εἶναι ἐτήσιαι. — Γραφεῖον Διευθ. Ὁδοῦ Σταδίου 32.

31 Ἀυγούστου 1886

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ, ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑ, ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Πάν ἔθνος διανύσαν ἤδη περιόδον τινα πολιτισμοῦ ἔχει μικρὸν ἢ μέγα πλῆθος πνευματικῶν προϊόντων διὰ τοῦ γραπτοῦ λόγου ἐκφερομένων, ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἔχει μικρὸν ἢ μέγα πλῆθος ποιημάτων ἢ συγγραμμάτων. Τὸ σύνολον τῶν τοιούτου εἶδους πνευματικῶν προϊόντων ὀνομάζεται ὑπὸ τῶν νεωτέρων δυτικῶν ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης *Littérature, Literatur*, ἐκ τοῦ λατινικοῦ *Literatura*, ὅπερ, παραγόμενον ἐκ τοῦ *literae* = γράμματα καὶ ἄλλοι τι σημαῖνον παρὰ τοῖς δόκιμοις τῶν Ῥωμαίων, ἔλαβε κατὰ τοὺς χρόνους τῆς παρακμῆς ταύτης τὴν σημασίαν. Καὶ τὰ μὲν ἄλλα εὐρωπαϊκὰ ἔθνη παραλαβόντα ἐκ παραδόσεως τὴν τε λέξιν καὶ σημασίαν διετήρησαν αὐτὴν μέχρι τῆς σήμερον· ὅθεν λέγεται: *Littérature grecque, française, allemande-griechische, römische, französische, deutsche Literatur*. Οἱ δὲ Γερμανοὶ ἐπ' ἐσχάτων διὰ τινων προσδιορισμῶν καὶ διὰ συγγνωστῆς καταχρήσεως ἐτροποποίησαν τὴν σημασίαν αὐτῆς εἰς ἀκριβεστέραν ἔκφρασιν τοῦ πράγματος ὡς ἐξῆς: Ἐπειδὴ εἶνε γνωστὸν ὅτι ἅπαντα τὰ διὰ τοῦ γραπτοῦ λόγου ἐκφερόμενα πνευματικὰ προϊόντα δὲν εἶνε τὰ κυρίως ἐκδηλοῦντα τὴν πνευματικὴν ἰδιοφυίαν καὶ τὸν ἰδιαίτερον χαρακτῆρα τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ τινὰ μόνον οἷα τὰ διάφορα ποιήματα ἢ συγγράμματα, τὰ γενικώτερον εἰς τὴν διάπλασιν τοῦ πνεύματος καὶ τῶν ἠθῶν ἀποβλέποντα, τὰ δὲ πλεῖστα τὰ εἰς τὴν καλλιέργειαν μιᾶς τινος ἐπιστήμης προωρισμένα, εἰς οἵανδήποτε γλῶσσαν καὶ ἂν εἶνε γεγραμμένα, εἶνε προϊόντα τοῦ γενικοῦ τῆς ἀνθρωπότητος ἐπιστημονικοῦ πνεύματος· διὰ τοῦτο οἱ Γερμανοὶ διακρίνουσι τὰ τοῦ πρώτου εἶδους πνευματικὰ προϊόντα ὡς ἰδίως ἐθνικά, καὶ τὸ σύνολον αὐτῶν περιλαμβάνουσι διὰ τῆς ὀνομασίας *National-literatur*. Εἰς ταύτην λοιπὸν ὑπάγονται κατ' αὐτοὺς πάντα τὰ ποιήματα ἢ συγγράμματα τῶν διαφόρων ἐθνῶν τὰ μετέχοντα καλλιτεχνικῆς τινος μορφῆς, τὰ ὀνομαζόμενα κλασσικά, τὰ δόκιμα, τὰ ἔγκριτα, ἀποκλείονται δὲ αὐτῶν ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα σκοπὸν ἔχουσι τὴν ζηρὰν καὶ ἀπλὴν δι-

δασκαλίαν ἢ προαγωγὴν μιᾶς τινος ἐπιστήμης. Ὡς π. χ. τὰ μαθηματικὰ συγγράμματα τοῦ Εὐκλείδου, τὰ γεωγραφικὰ τοῦ Πτολεμαίου, τὰ τακτικὰ τοῦ Ἀρριανοῦ, αἱ διάφοροι χημείαι καὶ Ἀλγεβραὶ καὶ γραμματικαὶ καὶ ἀστρονομίαι καὶ μηχανικαὶ καὶ ἀνατομίαι καὶ παθολογία καὶ δικονομίαι τῶν διαφόρων ἐθνῶν δὲν ἀνήκουσιν εἰς οὐδεμίαν *Nationalliteratur*. Ἐκαστον ὅμως τούτων τῶν συγγραμμάτων ὑπάγεται εἰς ἴδιον ἐπιστημονικὸν κύκλον, ἀποτελοῦντα κατὰ τοὺς Γερμανοὺς τὴν ἐιδικὴν *Literatur* ἐκάστης ἐπιστήμης, *medicinische* π.χ. ἢ *juristische* ἢ *pädagogische* κ.λ. *Literatur*. Ἐκτὸς δὲ τούτου οἱ Γερμανοὶ μεταχειρίζονται ἔτι στενωτέρον τὴν λέξιν *Literatur* καὶ εἰς δῆλωσιν τῆς βιβλιογραφίας, τοῦ συνόλου δηλ. τῶν συγγραμμάτων τῶν περὶ ἐνὸς οἰουδῆποτε καὶ τοῦ ἐλαχίστου πολλάκις θέματος πραγματευομένων. Π. χ. τὰ συγγράμματα τὰ πραγματευόμενα περὶ τῆς πλαστικῆς τῶν ἀρχαίων ἢ περὶ τοῦ Ἀρείου πάγου ἢ περὶ τῶν λουτρῶν τῶν Ῥωμαίων ἢ περὶ τῶν ὑποκριτῶν τοῦ θεάτρου κ. ἄ. τ. ἀποτελοῦσι κατὰ τοὺς Γερμανοὺς τὴν *Literatur* τοῦ θέματος τούτου.

Ἡμεῖς δὲ οἱ νεώτεροι Ἑλληνας πῶς ὀνομάζομεν τὸ σύνολον τῶν γραπτῶν προϊόντων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος; Οἱ μὲν παλαιότεροι καὶ οἱ τῶν πρώτων δεκαετηρίδων τοῦ παρόντος αἰῶνος, μὴ ἔχοντες ἴσως ἀκριβῆ ἔννοιαν οὔτε τῆς ξένης λέξεως *Littérature* οὔτε τῆς ἐλληνικῆς *φιλολογία* ὀνόμασαν διὰ ταύτης ἐκείνην καὶ μέχρι τῆς σήμερον πολλάκις ἀκούεται καὶ γράφεται ἑλληνική, λατινική, ἑβραϊκή, ἀραβική, γαλλική, γερμανική, ἀγγλική, κ.λ. *φιλολογία*. Ὁ δὲ μακαρίτης Ἀσώπιος, ὅστις ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ἐν τῷ ἡμετέρῳ πανεπιστημίῳ ἐπιστημονικῶς κατηρτισμένος φιλόλογος καθηγητής, ἔχων σαφῆ ἔννοιαν τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐπιστήμης, ἦν καὶ ἐδιδάχθη καὶ ἐδίδαξε, δὲν ἠδυνήθη νὰ χωνεύσῃ τὴν ἀμάθειαν τῶν ἀποκαλούντων φιλολογίαν τὴν *Littérature* καὶ φιλόλογους τοὺς ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς, οὐδὲ ἤξιωσε νὰ ταῦτίσῃ ἑαυτὸν π. χ. μὲ τὸν Παν. Σοῦτσον. Ὅθεν ἀναλαβὼν νὰ διδάξῃ τὴν ὑπὸ τῶν Γερμανῶν λεγομένην *griechische Literaturgeschichte*, ὑπὸ δὲ τῶν Γάλλων *histoire de*

la littérature grecque, ἔπλασεν ἢ παρεδέχθη τὸν ὄρον *Ἱστορίαν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων* ἢ *Ἱστορίαν τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων*. Ηκαινοτομία αὕτη κατὰ τοῦτο μόνον ἦτο ὠφέλιμος, καθ' ὅτι ὅπου πρότερον ὑπῆρχε σύγχυσις ἐξ ἀμαθείας ἢ ἀδιαφορίας εἰσέθαγε τὴν ἔρευναν καὶ τὴν διάκρισιν. Ἄλλως ὅμως ἡ ὀνομασία του δὲν ὑπῆρξεν εὐστοχος, διότι κατ' αὐτὸν ἢ ὑπὸ τῶν ἀλλογενῶν ὀνομαζομένη *Littérature* θὰ ἦτο *Γράμματα* ἢ *Ποιηταὶ καὶ συγγραφεῖς* καὶ θὰ ἤμεθα ἠναγκασμένοι νὰ λέγωμεν ὅτι «ἐπὶ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ' ἤκμασαν τὰ Γαλλικὰ γράμματα» ἢ ὅτι «ἀφ' Ἀλέσσιγγ εἶνε ὁ πατήρ τῶν νεωτέρων γερμανικῶν γραμμάτων», τὸ ὅποιον θὰ ἦτο φράσις μὴ παρέχουσα καθαρὰν ἔννοιαν τῆς *Littérature* μηδὲ ἀποφεύγουσα τὸν κίνδυνον ἄλλης συγχύσεως. Ὁ ἄλλος ὄρος εἶνε ἔτι ἀστοχύτερος οὐ μόνον διὰ τὰς πολλὰς αὐτοῦ λέξεις καὶ τὸ δύσχρηστον εἰς κατασκευὴν παραγωγῶν λέξεων, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν λογικὴν σύγχυσιν τοῦ παράγοντος πρὸς τὸ προϊόν, ὅπερ μόνον ἐν σχήματι ῥητορικῷ ἢ καταχρηστικῶς ἐνίοτε συγχωρεῖται, οἷον ὅταν λέγωμεν ὁ *Ὀμηρος, ὁ Δημοσθένης* ἀντὶ τῶν *ποιημάτων* τοῦ *Ὀμήρου* καὶ τῶν *λόγων* τοῦ *Δημοσθένους*. Οὐχ' ἦττον ἢ τοῦ *Ἀσωπίου* ὀνομασία παρέμεινεν ἐν μέρει μόνον παρ' ἐκείνοις, οἵτινες ἠθέλησαν τὴν *Literaturgeschichte* νὰ ὀνομάσωσι διὰ μιᾶς μόνης λέξεως, καὶ ἀκολουθήσαντες τὴν παραδεδεγμένην ὀνομασίαν πολλῶν ἐπιστημῶν ἢ ἐπιστημονικῶν κλάδων εἰς *λογία* ληγόντων, οἷον *θεολογία, ψυχολογία, ζωολογία, γεωλογία, νοσολογία, νευρολογία, ἱστολογία*, κατεσκευασαν τὴν λέξιν *Γραμματολογία*, ἵνα σημάνωσι τὴν *histoire de littérature*. Ἄλλ' ἐν ᾧ οὕτω παραδέχονται τὴν λέξιν *γράμματα* ὡς ἰσοδύναμον πρὸς τὴν *Littérature*, οὐδέποτε ἢ σπανίως μεταχειρίζονται αὐτὴν μόνην, φοβούμενοι τὴν σύγχυσιν πρὸς τὰ σημεῖα τῶν φθόγγων ἐκάστης γλώσσης, τὰ στοιχεῖα τοῦ ἀλφαβήτου, ἢ πρὸς αὐτὴν τὴν γλώσσαν· διότι καὶ ταύτην τὴν σημασίαν ἔχει παρά τισιν ἢ λέξις· ἐκφράζουσι δὲ τὴν *Littérature* ἄλλοι ἄλλως, καθ' ἣν ἕκαστος ἔχει ἢ δὲν ἔχει γνώμην. Ἄλλοι μὴ δυνάμενοι νὰ εὔρωσι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τὸ ἀρμόδιον ὄνομα, καὶ μιμηθέντες τοὺς Λατίνους τῶν μεταγενεστέρων χρόνων καὶ τὰ νεώτερα ἔθνη, ἔπλασαν τὸν ὄρον *γραμματεία*. Ἄλλ' οὗτος ὑπῆρξε πολὺ ἀτυχεστέρος τῶν ἄλλων καὶ δικαίως· διότι ἡ *γραμματεία*, συγχεομένη πρὸς τὴν ἐνέργειαν τοῦ γραμματέως καὶ τὴν ἀφηρημένην ἔννοιαν τοῦ *γραμματεῦν*, ἔτι δὲ πρὸς τὴν ἐπιόλιγον (μέχρι τοῦ 1843) διαρκέσασαν σημασίαν τοῦ Ἰπουργείου, οἷον «*Γραμματεία τῶν Ἐξωτερικῶν*» ἀντὶ τοῦ «*Ἰπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν*,» ἐκρίθη ἀνάρμοστος πρὸς ἔκφρασιν τοῦ ζητουμένου, καὶ οὐδεὶς σχεδὸν σήμερον μεταχειρίζεται τὴν

λέξιν ταύτην. Ὑπολείπεται ὅμως ἄλλος τις ὄρος, ὃν ἀνωτέρω εἶδομεν πρὸς ἔκφρασιν τοῦ γαλλικοῦ *histoire de Littérature*, ὁ ὄρος *Γραμματολογία*, ὃν τινες μεταχειρίζονται ἀντὶ τοῦ *Littérature*, λέγοντες «ἡ γαλλικὴ, ἡ γερμανικὴ κ. λ. γραμματολογία.» Ἀλλὰ καὶ οὗτος ὁ ὄρος στηρίζεται ἐπὶ τῆς γνώμης τοῦ Ἀσωπίου ὅτι δυνάμεθα γραπτὸν τι πνευματικὸν προϊόν νὰ ὀνομάσωμεν *γράμματα*, καθὼς τῶντι ἐνίοτε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις εὑρίσκονται χωρὶα τινὰ δυνάμενα κατὰ ταύτην τὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως νὰ ἐρμηνευθῶσι. Ἡ δὲ διαφορά ταύτης τῆς σημασίας *Littérature* πρὸς τὴν ἀνωτέρω (*Histoire de (littérature)*) προέρχεται ἐκ τῆς διαφόρου σημασίας τοῦ δευτέρου συνθετικοῦ. Ὁ λέγων *γραμματολογία* τὴν *histoire de littérature* ἀκολουθεῖ τὴν ἀναλογίαν τῶν εἰρημένων συνθέτων: *θεολογία, ψυχολογία κ.τ.λ.* Ὁ δὲ λέγων *γραμματολογία* τὸ σύνολον τῶν γραμμάτων (ἢ γονυ συγγραμμάτων, ἐν οἷς καὶ τὰ ποιήματα) ἀκολουθεῖ τὴν ἀναλογίαν ἄλλων ἀπαρραλλάκτων συνθέσεων, οἷον *ἀρθολογία*, καὶ τὴν σημασίαν τοῦ *συνλόγῃ*. Ὅπως ἔρα *ἀρθολογία* εἶνε *συνλόγῃ* ἢ σύνολόν τι ἀνθέων, οὕτω καὶ *γραμματολογία* κατὰ τὴν ἐτέραν ταύτην σημασίαν εἶνε *συνλόγῃ* ἢ σύνολον *γραμμάτων* ἢ γονυ *συγγραμμάτων*.

Οὕτω λοιπὸν ἔχομεν σήμερον πρὸς ἔκφρασιν τῆς ἀλλοφύλου λέξεως *Littérature* τέσσαρας διαφόρους ὄρους, *φιλολογίαν, γράμματα* ἢ *ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς, γραμματεία* καὶ *γραμματολογία*. Ταύτην δὲ τὴν τελευταίαν καὶ εἰς ἐτέραν σημασίαν τὴν τῆς *histoire de littérature*. Περὶ δὲ τὴν χρῆσιν αὐτῶν ὑπάρχει πολλὴ ἔτι ἀσυνέπεια ἢ ἀδιαφορία, ἣν καὶ ἡμεῖς ἄλλοτε ἠκολοθησαμεν, ἂν καὶ πρὸ εἰκοσιν ἐτῶν ἐνομιζομεν ἀτόπους πάντας τοὺτους τοὺς ὄρους, καὶ συζητοῦντες περὶ τούτου μετὰ τοῦ ἀειμνήστου Κυπριανοῦ, ὅτε μετέφραζε τὴν τοῦ Μυλλέρου «*Ἱστορίαν τῆς Ἑλλ. φιλολογίας*,» προετείναμεν εἰς αὐτὸν νέον ὄνομα, τὴν *λογοτεχνίαν*, ὅπερ δὲν ἀπεδοκίμασε μὲν, ἀλλὰ δὲν ἐτόλμησε νὰ μεταχειρισθῇ, φοβηθεὶς τὴν καινοτομίαν, καθ' ἃ ὁμολογεῖ αὐτὸς ἐν τῷ ἐξαίρετῳ προλόγῳ τῆς μεταφράσεως, Ἐπειδὴ δὲ ὀρθότατα εἶνε ὅσα λέγει περὶ τῶν διαφόρων τούτων ὀνομασιῶν τῆς σπουδαιοτάτης τῶν φιλολογικῶν μαθησεων, δὲν νομίζω ἄτοπον νὰ ἐπαναλάβω ἐνταῦθα τὰς παρατηρήσεις του. «Ὡς γνωρίζουσιν οἱ τὰ τριαυτὰ ἐμβριθῶς μελετήσαντες, οἱ ἀρχαῖοι τεχνολογοὶ δὲν εἶχον καθιερωσῆν ἕνα ὄρον περιλαμβάνοντα τὴν ποιήσιν ὁμοῦ καὶ τὴν πεζογραφίαν. Ἀπαντᾷται ὅμως πολλαχοῦ καὶ παρὰ πολλοῖς τῶν συγγραφέων ὑπὸ τὴν περιληπτικὴν ταύτην ἔννοιαν τὸ ὄνομα «*λόγοι*» διότι, ἵνα φέρω πρόχειρον παράδειγμα, τὸ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου «Ὅπως ἂν οἱ νέοι ἐκ τῶν ἑλληνικῶν ὠφελῶντο λόγων» ἰσοδυνα-

μῆι πρὸς τὸ ἡμέτερον «πῶς ἂν ὠφελοῖντο ἐκ τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας.» Παρὰ τὸ «λόγοι» δὲ σπανιώτερον μὲν, ἀλλ' ὅμως ἀπαντᾶται ὑπὸ τὴν περιληπτικὴν ταύτην ἔννοιαν καὶ τὸ ὄνομα «γράμματα». Ἀλλὰ καὶ τῶν δύο τούτων λέξεων τὰ παράγωγα δὲν ἐδυνάμην νὰ μεταχειρισθῶ, διότι τὸ πολυσήμαντον αὐτῶν θὰ εἰσῆγεν εἰς τὸν λόγον μεγάλην σύγχυσιν καὶ ταραχὴν. Τὸ νόημα π.χ. «ἡ δεῖνα φυλὴ ἢ τὸ δεῖνα ἔθνος εἶνε φιλολογώτερον ἄλλου ἤτοι ἔχει πλουσιωτέραν φιλολογίαν» καὶ τὸ ἄλλο «ἡ Λοκρικὴ ἢ ἡ Θεσσαλικὴ διάλεκτος δὲν ἀνεπτύχθη φιλολογικῶς» καὶ ἄλλα τοιαῦτα, δὲν ἐδυνάμην νὰ ἐρμηνεύσω διὰ τῶν παραγῶγων «λογιώτερον ἢ γραμμικιώτερον». Συμβάλλει δὲ πολὺ εἰς τὴν ἀκρίβειαν καὶ τὴν σαφῆ τῶν νοημάτων περίληψιν ἢ χρῆσιν τῶν αὐτῶν ὄρων καὶ ὄχι ἄλλοτε ἄλλων κατὰ τὴν προσπίπτουσαν χρείαν.» Ἐξετάσας δὲ καὶ κατακρίνας καὶ τὸν ὄρον «Γραμματολογία» προσθέτει: «Ταῦτα διανοηθεὶς ἐτρέπην ἐπὶ ζήτησιν ἄλλων ὀνομάτων, ἅτινα ἔπρεπεν ἀναγκαίως νὰ περιέχωσιν ἐν ἑαυτοῖς τὴν λέξιν «λόγος». Τοιαῦτα δὲ εὑρισκόν τρία «Λογογραφία, Λογοποιία, Λογοτεχνία». Ἀλλὰ καὶ τούτων πάλιν τὰ μὲν δύο πρῶτα ἔφερον εἰς σύγχυσιν πρὸς τε τοὺς «Λογογράφους» καὶ Αἰσωπὸν τὸν «Λογοποιόν»· τὸ δὲ τρίτον, ἢ *Λογοτεχνία*, εἶναι μὲν ἀθῶον καὶ εὔχρηστον, καὶ αὐτὸ καὶ τὰ παράγωγα, ἐφοβήθη ὅμως μὴ τὸ καιροπρεπὲς τῆς ὄψεως αὐτοῦ ταραχῆ καὶ πίεση τοὺς ἀναγνώστας, ὡς καιρὸν ὑπόδημα, ἐγὼ δὲ κατ' οὐδένα λόγον ἤθελον νὰ γαρῶ καιροτόμος καὶ νεωτεροποιός. Παρέλαβον λοιπὸν τὸν ὄρον «Φιλολογία», ἂν καὶ κατὰ πρῶτην ὄψιν φαίνεται ὅτι ἔχει καὶ αὐτὸς δύο ἀμαρτίας, πρῶτην μὲν, ὅτι καὶ τοι καλεῖται ἢ μάθησις Φιλολογία, δὲν δύναμαι νὰ εἶπω τὸν Ὅμηρον ἢ τὸν Σοφοκλῆ φιλόλογον, ὡς λέγω φιλόσοφον τὸν Σωκράτη, ἱστορικὸν τὸν Ξενοφῶντα, ἱατρὸν τὸν Ἱπποκράτην· δευτέραν δὲ καὶ σπουδαιότεραν, ὅτι Φιλολογία καλεῖται καὶ ἡ ὅλη ἐπιστήμη, ἧς μέρος εἶναι τὸ μάθημα τοῦτο, ὥστε συμβαίνει σύγχυσις τοῦ ὅλου πρὸς τὸ μέρος. Ἀλλὰ τὴν μὲν πρῶτην ἀμαρτίαν ἔχει ὁ ὄρος κοινὴν πρὸς πάντας τοὺς ἄλλους, πλὴν μόνον πρὸς τὸ ὄνομα «λογοτεχνία», διότι οὔτε λόγιον ἢ λογικόν, οὔτε γραμματικόν, ἤκιστα δὲ πάντων γραμματολόγον δύναμαι νὰ καλέσω τὸν Ὅμηρον. Τὴν δὲ δευτέραν ἀμαρτίαν ἔχει κοινὴν πρὸς πολλὰς ἄλλας ἐπιστήμας καὶ μαθήσεις, ἐν αἷς τὸ αὐτὸ ὄνομα ἐκλαμβάνεται ὑπὸ σημασίαν στενοτέραν τε καὶ εὐρύτεραν.» Μετὰ ταῦτα ὁ μακαρίτης Κυπριανός, ἂν καὶ κατεδίκασεν ἤδη τὸ ὄνομα Φιλολογία δὲν ἐδίστασεν, ἵνα μὴ προσκρούσῃ εἰς τὴν «παντοδύναμον συνήθειαν», νὰ παραδεχθῆ αὐτό, καὶ μετέφρασε τὴν Griechische Literaturgeschichte Ἱστορίαν τῆς

Ἑλληνικῆς Φιλολογίας. Δὲν εἶνε ἀνάγκη οὔτε τὰ τοῦ Κυπριανοῦ νὰ ἐπαναλάβωμεν, οὔτε ἄλλους λόγους νὰ προσθέσωμεν, ἵν' ἀποδείξωμεν ὅτι ὁ ὄρος *φιλολογία* εἰς ἔκφρασιν τῆς *Littérature* εἶνε ἄτοπος. Ἐν μόνον θέλωμεν παρατηρήσῃ ὅτι ἄλλοτε μὲν, ἐν ὅσῳ παρ' ἡμῖν ἡ ἔννοια τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης δὲν ἦτο οὔτε πολὺ διαδεδομένη οὔτε σαφῶς διακεκριμένη, λέγοντες οἱ ἄνθρωποι φιλολογίαν εὐκολώτερον ὑπενόουν τὴν *Littérature*, παρὰ τὴν ἐπιστήμην τῶν φιλολόγων, τὴν *Philologie*· τὴν σήμερον ὅμως ὁ κίνδυνος τῆς συγχύσεως εἶνε πολὺ μεγαλύτερος, διότι καὶ τὸ ὄνομα τῆς φιλολογίας ὡς ἐπιστήμης καὶ οὐχὶ καλλιτεχνίας κατέστη πολὺ κοινότερον. Εἰς τοῦτο πρέπει ν' ἀποδοθῆ καὶ ἡ οὐ μικρὰ χρῆσις τοῦ ὀνόματος «Γραμματολογία» εἰς ἔκφρασιν τῆς *Littérature*.

Ἐπειδὴ λοιπὸν πάντες οἱ εἰρημένοι ὄροι ἢ δὲν ἀποδίδουσιν ἀκριβῶς τὴν ἔννοιαν τῆς *Littérature*, ἢ δὲν εἶνε ὀρθῶς ἐσχηματισμένοι, ἢ ὑπόκεινται εἰς σύγχυσιν πρὸς ὀνόματα ἄλλας ἐννοίας ἐκφράζοντα, ἢ δὲν εἶνε εὐπλαστοὶ εἰς παραγωγὴν, ἡμεῖς ἀπὸ τινος χρόνου μεταχειρισθέντες τὸν πρὸ πολλοῦ κατεσκευασμένον ὄρον *λογοτεχνία* παρετηρήσαμεν ὅτι οὗτος οὐ μόνον οὐδεμίαν τῶν εἰρημένων ἀτοπιῶν περιέχει, ἀλλὰ καὶ εἰς ἔκφρασιν τῆς προκειμένης ἐννοίας πληρέστατα ἐπαρκεῖ. Ἡ λέξις *λογοτεχνία* εἶνε παράγωγος ἐκ τοῦ *λογοτέχνης*, ὅπως ἡ *καλλιτεχνία* ἐκ τοῦ *καλλιτέχνης*, καὶ καθὼς *καλλιτέχνης* εἶνε ὁ διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ (καλῆς) τέχνης παράγων καλὰ τινὰ ἔργα, οὕτως *λογοτέχνης* εἶνε ὁ διὰ τῆς τέχνης (τοῦ λόγου) παράγων καλὰ ἔργα. Ἡ δὲ ἀναλογία τῶν δύο ὀνομάτων δὲν εἶνε μόνον γραμματικὴ, ἀλλὰ καὶ πραγματικὴ· διότι πραγματικὴ καὶ ὁ *λογοτέχνης* οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ *καλλιτέχνης*, πλὴν ὅτι ὁ μὲν ὡς μέσον μεταχειρίζεται τὸν λόγον, ὁ δὲ ἄλλα τινὰ ὑλικώτερα, τοὺς τόνους ὁ μουσικός, τὸ φῶς καὶ τὴν σιάν καὶ τὰ χρώματα ὁ ζωγράφος, τὸν λίθον ἢ τὸ μέταλλον ὁ γλύπτης κ.λ. Καὶ καθὼς ὁ *καλλιτέχνης* εἶνε τὸ γενικώτερον ὄνομα, ὑπὸ τὸ ὁποῖον περιλαμβάνεται ὁ μουσικός, ὁ ζωγράφος, ὁ γλύπτης, ὁ ἀρχιτέκτων κ. ἄ. οὕτω καὶ ὁ *λογοτέχνης* περιλαμβάνει τὸν ποιητὴν (ἐπικόν, λυρικόν, δραματικόν) τὸν ἱστορικόν, τὸν ῥήτορα, τὸν μυθιστοριογράφον κ. λ. Παρατήρησε δὲ καὶ πόσον εὐπλαστος εἶνε ἡ λέξις εἰς παραγωγὴν ἄλλων, καὶ κατὰ τοῦτο ἐντελῶς ὁμοία πρὸς τὸ *καλλιτέχνης*, οἷον *λογοτέχνης*—*λογοτεχνία*—*λογοτέχνημα*—*λογοτεχνικός*. Εὐκολώτατα δὲ κατασκευάζομεν καὶ φράσεις εἰς ἔκφρασιν τῶν νοημάτων, οἷα τὰ ὑπὸ τοῦ Κυπριανοῦ προτεινόμενα «ἡ δεῖνα φυλὴ ἢ τὸ δεῖνα ἔθνος εἶνε λογοτεχνικώτερον ἄλλου, ἢ ἔχει πλουσιωτέραν λογοτεχνίαν ἢ Λοκρικὴ ἢ ἡ Θεσ-

σαλική διάλεκτος δὲν ἀνεπτύχθη λογοτεχνικῶς» — ὁ κορυφαῖος τῶν Ἑγγλων λογοτεχνῶν εἶνε ὁ Σαίξπηρ — ἡ γαλλικὴ λογοτεχνία ἔφθασεν ἐπὶ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ' εἰς τὴν μεγίστην αὐτῆς ἀκμὴν.

Τὴν ἀντίρρησην ὅτι ὁ ὄρος *Λογοτεχνία* εἶνε ἑλλιπέστερος τοῦ ἄλλοφύλλου *Littérature* κατὰ τοῦτο ὅτι δὲν ἐκφράζεται δι' αὐτοῦ τὸ γραπτὸν τῶν προϊόντων τοῦ καλλιτεχνικοῦ πνεύματος, δὲν θεωροῦμεν σπουδαίαν διὰ τὸν ἐξῆς λόγον· εἶνε μὲν ἀληθές ὅτι *λόγος* ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ εἶνε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ διὰ ζώσης φωνῆς καὶ προφορικῶς ἐκφερομένη διάνοια. Ἄλλὰ ὑπάρχουσι καὶ πολλαὶ περιστάσεις, καθ' ἃς *λόγος* καὶ πληθυντικῶς *λόγοι* λέγονται καὶ τὰ διὰ τῆς γραφῆς ἀποτυπούμενα ἡμῶν διανοήματα. Παρέθεσεν ἐν τοῖς ἀνωτέρω ὁ Κυπριανὸς τὸ παράδειγμα τοῦ Μεγάλου Βασιλείου προσθέτομεν ἡμεῖς τὴν σύνθετον λέξιν *λογοποιός*, ἣτις εἶνε σχεδὸν ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν *λογοτέχνης*. *Λογοποιός* ἐλέγετο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων οὐ μόνον ὁ πλάττων ψευδεὶς λόγους (εἰδήσεις) καὶ διασπείρων αὐτοὺς μεταξὺ τῶν συμπολιτῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ γραπτὸς λόγους (δικανικούς) ἢ διηγῆσεις συντάττων, οὓς καὶ λογογράφους ἀπεκάλουν οἱ ἀρχαῖοι. Ὁ Ἡρόδοτος π. χ. (B', 143) λογοποιὸν ὀνομάζει τὸν Ἑκαταῖον, τοῦ ὁποῦ γραπτὸς ἀνέγνωσε τοὺς λόγους, καὶ ὁ Πλάτων (Εὐθύδ. 289,E) λογοποιὸς ὀνομάζει τοὺς συντάκτας τῶν δικανικῶν λόγων.

Σπουδαιότερον νομίζω τὸ ἐξῆς ζήτημα. Διὰ τῆς *Λογοτεχνίας* ποῖαν *Littérature* θὰ ὀνομάζωμεν; τὸ σύνολον τῶν οἰωνδήποτε γραπτῶν πνευματικῶν προϊόντων, ἢ μόνον τὸ τῶν προϊόντων τοῦ καλλιτεχνικοῦ πνεύματος, τὸ διερμηνεύον κυριώτατα τὴν ἰδιοφυῖαν καὶ τὸν χαρακτῆρα ἐνὸς τινος ἔθνους, τὸ ὑπὸ τῶν Γερμανῶν ὀνομαζόμενον *Nationalliteratur*; Ἐξ ὧν ἀνωτέρω εἵπομεν ὑπὲρ τοῦ ἡμετέρου ὄρου καὶ ἐκ τῆς συνθέσεως αὐτοῦ εἶνε προφανές ὅτι διὰ τούτου ἐκφράζομεν τὸ σύνολον τῶν δοκίμων ποιητῶν καὶ συγγραφέων ἐνὸς τινος ἔθνους ἢ τῶν ὡς τοιούτων θεωρουμένων κατὰ τινα περίοδον. Ἐν ἄλλοις λόγοις *λογοτεχνία* εἶνε ἡ τῶν Γερμανῶν *Nationalliteratur*. Ἄλλὰ τότε πῶς θὰ ὀνομάζεται τὸ σύνολον τῶν ἄλλων οἰωνδήποτε συγγραμμάτων, τῶν εἰς μίαν τινὰ ἐπιστήμην ἀναγομένων; πῶς δὲ τὸ τῶν περιένος τινος θέματος πραγματευομένων; Ἐπειδὴ περὶ τῶν τελευταίων ἐπεκράτησε παρ' ἡμῖν καλῶς ἢ κακῶς ὁ ὄρος *βιβλιογραφία*, δυνάμεθα ἴσως νὰ ἐπεκτείνωμεν τὴν χρῆσιν αὐτοῦ καὶ εἰς τὸ δεύτερον ἄθροισμα τῶν ἐιδικῶν συγγραμμάτων τῶν εἰς μίαν τινὰ ἐπιστήμην ἀναγομένων, ἂν δὲν προτιμᾷ τις νὰ ὀνομάζῃ τοῦτο *γραμματολογία*, οὕτως ὥστε νὰ ἔχωμεν χάριν τῶν παρὰ Γερμανοῖς τριῶν ἀποχρώσεων τῆς *Litera-*

tur τριάδιαφορα ὀνόματα, *Λογοτεχνία*, *Γραμματολογία*, *Βιβλιογραφία*.

I. ΠΑΝΤΑΖΙΑΗΣ

ΔΟΥΒΡΟΦΣΚΗΣ

Διήγημα Α. Πούσκιν. — Μετάφρ. ἐκ τοῦ ῥωσικοῦ

[Συνέχεια καὶ τέλος ἴδε προηγούμε. φύλλον.]

ΙΖ'

Ἡ νεάνις ἅμα ἐγερθεῖσα, ἀνελογίσθη ὅλην τὴν φρίκην τῆς θέσεώς της. Ἡ θαλαμηπόλος της προσκληθεῖσα ἀπήντησεν εἰς τὰς ἐρωτήσεις της, ὅτι ὁ πατήρ της ἀναχωρήσας ἀφ' ἐσπέρας ἐπέστρεψεν ἐξώρας, ὅτι ἔδωκεν αὐστηρὰ διαταγὰς νὰ μὴ τὴν ἀφήσῃσι νὰ ἐξέλθῃ τοῦ θαλάμου της καὶ νὰ ἐμποδίσῃσι πᾶσαν τῆς ἀπόπειραν συγκοινωνίας μὲ τὰ ἔξω· ὅτι ὅμως δὲν φαίνονται διόλου ἐτοιμασίαι διὰ τὸν γάμον, ἐκτὸς μόνον ὅτι ὁ ἱερεὺς διετάχθη νὰ μὴ ἀπομακρυνθῇ τοῦ χωρίου διὰ κανένα λόγον. Ταῦτα εἰπούσα ἡ θεραπαινὶς ἀπῆλθεν, ἀφοῦ ἐκλείδωσεν ἐκ νέου τὴν θύραν.

Οἱ λόγοι τῆς ὑπηρετρίας ἀπεσκλήρυναν τὴν νεάνιδα. Ἡ κεφαλὴ της ἔκκιε, σφοδρὰ ταραχὴ τὴν κατέλαβε, ἀποφασίσασα δὲ νὰ εἰδοποιήσῃ τὸν Δουβρόφσκην περὶ πάντων, ἐζήτησε τρόπον πῶς νὰ στείλῃ τὸ δακτυλίδιον εἰς τὸ κοίλωμα τῆς δρυός. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἠκούσθη κρότος λιθαρίου ριφθέντος ἐπὶ τῆς ὑάλου τοῦ παραθύρου, καὶ ἡ νέα κόρη, παρατηρήσασα εἰς τὴν αὐλήν, εἶδε τὸν μικρὸν ἀδελφόν της νεύοντα αὐτῇ διὰ χειρονομιῶν. Γνωρίζουσα τὴν πρὸς αὐτὴν ἀφοσίωσίν του, ἔχαρη ἰδοῦσα τὸ παιδίον.

— Σάσα μου, διατί μὲ φωνάζεις;

— Ἦλθα, ἀδελφοῦλα, νὰ μάθω ἂν θέλεις τίποτε. Ὁ πατέρας εἶνε θυμωμένος, καὶ εἶπε νὰ μὴ σοῦ ὑπακούῃ κανένας· ἀλλὰ εἰπέ με ἂν σοῦ χρειάζεται τίποτε, καὶ ἐγὼ τὸ κάμω πρὸς χάριν σου.

— Εὐχαριστῶ, ἀγαπητό μου παιδί. Ἄκουσε, γνωρίζεις τὴν βαλανιδιά μὲ τὸ κούφωμα κοντὰ εἰς τὴν σκιὰδα;

— Τὴν γνωρίζω, ἀδελφοῦλα.

— Λοιπὸν ἂν μὲ ἀγαπᾷς, τρέξε ἐκεῖ γρήγορα καὶ βάλε αὐτὸ τὸ δακτυλίδι εἰς τὸ κούφωμα τοῦ δένδρου, ἀλλὰ πρόσεξε νὰ μὴ σὲ ἰδῇ κανεὶς.

Καὶ βίψασα τὸ δακτυλίδιον, ἔκλεισε τὸ παράθυρον.

Ὁ παῖς ἐπῆρε τὸ δακτυλίδιον καὶ διευθύνθη, τρέχων ὅλαις δυνάμεσι, πρὸς τὸ δένδρον, ὅπου καὶ ἔφθασε μετὰ τινα λεπτά. Ἐκεῖ ἐστάθη ὅπως ἀναπνεύσῃ, ἔρριψε τὸ βλέμμα του πανταχοῦ, καὶ ἔβαλε τὸ δακτυλίδιον εἰς τὸ κοίλωμα, ἠθέλησε δὲ ἀμέσως νὰ εἰδοποιήσῃ περὶ τούτου τὴν ἀδελφὴν του, ὅτε αἴφνης πυρρόθριξ καὶ ρακένδυτος παῖς,